

IRODALMI SZEMLE.

A gör. kel. egyház és az „unió“.

(Lupás János: Az erdélyi görög keleti egyház és a vallás-unió a XVIII. század folyamán. Budapest, 1904. Barcza J. nyomdája. 8° 74 lap.)

Az erdélyi oláhok egyháztörténetének igen nevezetes és legmozgalmasabb korával foglalkozik ez az értekezés, melynek az a célja, hogy kimutassa, milyen hatással volt a róm. kath. vallással való unió az oláhokra, különösebben a nem egyesült, azaz gör. kel. egyházra. Mert az „unió“ egy új korszakot nyit meg az erdélyi oláhok történetében, a mennyiben az unióval két részre szakad az oláhság és megkezdődik az a kíméletlen küzdelem a két felekezet között, mely még ma sem ért véget, két teljes század múltával, sőt irodalmi téren épen napjainkban a legerősebb. Ennek a küzdelemnek az első századát tárgyalja ez az értekezés, mely az 1701-ik év, a vallás-unió létrejötte és az 1790/1-iki kolozsvári országgyűlés elé terjesztett „Supplex libellus Valachorum“ között eltelt száz év történetét írja le.

Szerző mielőtt reátérne az unióra, ismerteti az erdélyi oláhok helyzetét, különösebben egyházi szempontból, az unió előtt, az erdélyi fejedelmek korában. Az ezt megelőző korban az oklevelek megemlékeznek ugyan az oláhokról (Blacci, Valachi, Olachi) nagy ritkán, de érdemlegesen csak a reformácziónak Erdélyben való elterjedése után említetnek az oláhok, midőn a lutheránus szászok, majd a kálvinista magyarok akarják megnyerni őket az új vallásnak. A szászok sikertelen működése után az erdélyi fejedelmek vették kezükbe a térítést és sikerrel is, a mennyiben az oláhok közül többen tértek át a ref. vallásra, de valami nagy eredménnyel a fejedelmek sem dicsekedhettek. Ezzel szemben meg volt az a hatása a térítésnek, hogy a fejedelmek pártfogása alatt megindult egy irodalmi és művelődési áramlat, mely fölébresztette az erdélyi oláhságot és életképességének tudatára juttatta.

Társadalmi és politikai tekintetben azonban a reformáczió nem sokkal javította az oláhok helyzetét, minthogy azok, kevés kivétel-

lel, mind jobbágyok voltak. A XVII. század végén új áramlat keletkezett, melynek czélja az volt, hogy a most már a Habsburgok kezébe került Erdélyben az oláhokat a róm. kath. egyház kebelébe csalogassa. Baranyi Pál jezsuita és társai fényes ígéreteinek meg is volt a hatása, a mennyiben III. Teofil vladika, részben személyes okokból is, beleegyezett az unióba s 1697-ben 12 esperessel gyűlést tartott, melyben megállapítja az unió föltételeit. De Teofil még ebben az évben meghal s ekkor a vallási és politikai helyzetüket féltő kálvinisták pénze kieszközölte a bukaresti metropolitánál, hogy egy Athanasius nevűt szenteltek püspökké, ki akkor még a gyulafehérvári református iskolában tanult s így remélni lehetett, hogy a kálvinistákkal fog tartani. Athanasiusban azonban nagyon csalatkoztak, mert az 1700. szeptemberében tartott nagy zsinaton papjainak legnagyobb részével elfogadta az uniót s 1701-ben le is tette az esküt Bécsben. Ugyanekkor megkapta az úgynevezett Leopold-féle második diplomát, melyben az egyesült papság részére mindazon jogok és kiváltságok biztosíttatnak, melyeket a róm. kath. papság élvez. De ezen, tulajdonképen csak papíron maradt jogokkal szemben, olyan megszorításokat és jogokat szerzett a bécsi udvar, hogy az uniónak egyáltalában nem lehetett meg az óhajtott és remélt eredménye, ámbár azután is hitegették az oláh papságot.

Az egyesült vallást azonban nem fogadta el az egész oláhság, minthogy a nép rétegeibe nem is hatolt be annak a lényege, másrésről meg egyes papok folytonosan ellene tüzelték a népet, így Bessarion vagy Visarion is, a karlóczai szerb patriarcha szerzetese, a ki bejárva Erdélyt, mindenütt lázongást szított. Alig múlik el ez a veszedelem, új lázadás keletkezik Sofronie kaluger izgatása következtében (1759.), melynek már politikai színezete is van. Ezek a dolgok arra ösztönözték Mária Teréziát, hogy rendezze a gör. kel. egyház ügyét is; elküldötte tehát Erdélybe Novacovicit, volt budai szerb püspököt, a ki szervezte is, a mennyire tudta, az egyházat, melynek püspöke is lett s ezzel el volt ismerve a gör. kel. egyház önállósága.

De az unió nem hozta meg az oláhoknak a kívánt javulást politikai és társadalmi téren, miért is vezetők különböző hatások következtében az 1790/1-iki kolozsvári országgyűléshez egy kérést adtak be, a „Supplex libellus Valachorum“-ot, melyben a „qui prior tempore, potior jure“ hamisan alkalmazott elvére támaszkodva és Anonymusra hivatkozva kívánták, hogy vétessenek be „negyedik nemzet“-nek és nyerjenek meg mindenféle politikai jogot. A rendek azonban, ősi jogaikat féltve, a király kívánsága ellenére, nem teljesítették a kérést, minthogy nézetük szerint azok a jogok egyáltalában nem illették meg az oláhokat. Ezzel az ügyet elintéztetnek vetették s a kérést betették a gubernium „leveles tárházába“.